

A bal periféria kialakulása és kiterjedése udmurt alárendelt mondatokban

Tánczos Orsolya, Dékány Éva

Cél: Előadásunk az orosz nyelv hatását vizsgálja az udmurt beágyazott mondatok bal periferiájára. Rizzi (1997, 2001) amellett érvel, hogy a CP szerkezete Force > Top > Int > Top > Foc > Top > Fin > IP. Van Gelderen (2009) szerint azonban a CP-nek nem minden nyelvben van kiterjesztett szerkezete; bizonyos nyelvekben osztatlan CP-ről beszélhetünk. Mi amellett érvelünk, hogy orosz kontaktus hatásra az udmurt véges beágyazott mondatokban i) először megjelent egy osztatlan CP-réteg, és ii) újabban már osztott CP-ről is beszélhetünk.

Az eredeti beágyazott szerkezetek: Mint ismeretes, a VO nyelvek tipikusan a véges alárendelést, míg az OV nyelvek a nem véges alárendelést részesítik előnyben. A kis finnugor nyelvek, köztük az udmurt, OV nyelvek; bennük eredetileg nem található véges alárendelés. Ez az állapot a 18. sz. végi udmurt folklór szövegekben még megfigyelhető. Elemzésünkben az udmurt nem véges alárendelt mondatok ‘csonkolt’, CP nélküli mondatok.

A CP réteg megjelenése: A 19. sz-től orosz hatásra megjelenik az udmurtban a véges igét tartalmazó alárendelés. A véges mondatoknak szükségszerűen van CP rétege; a változás tehát nem csak az ige formáját, hanem a mondat méretét is érintette. Nem meglepő tehát, hogy a véges (CP) alárendelés megjelenésével kialakult az általános alárendelő kötőszó (Tánczos 2013, 2014). A *shuysa* ‘hogy’ kötőszó a *shuyny* ‘mondani’ ige konverb formájából alakult ki: a beszélők az eredetileg V-ben elhelyezkedő elemet újraértelmezték a C fejből elhelyezkedő mondatbevezető elemként (Verbal Cycle, Van Gelderen 2009). Az újraelemzésnek köszönhetően a beágyazott mondatok CP rétege fonológiailag is láthatóvá vált.

- (1) Mon malpas'ko, ton bertod shuysa.
1sg gondol.PRES.1SG te hazamegy.2SG hogy
‘Azt gondolom, hogy hazamész.’

Újabb elemek a CP-rétegben: Az Oroszországban beszélt finnugor nyelvekben, így az udmurtban is, az eredeti prenominalis, vonatkozó elem nélküli, nem véges vonatkozó mondatok mellett orosz hatásra megjelennek a posztnominalis, véges, vonatkozó névmást tartalmazó vonatkozó mondatok. Ezek a névmások, akár csak az oroszban, alakilag azonosak a kérdő névmásokkal. A vonatkozó névmást tartalmazó vonatkozó mondatok a *shuysa* ‘hogy’ kötőszó kialakulása után jelentek meg. Ez azért van, mert a vonatkozó névmást tartalmazó vonatkozó mondatok kialakulásának előfeltétele volt a már meglévő CP réteg. Ezek a névmások ugyanis a mondat bal periferiáján, a CP-rétegben (CP specifikálóban) találhatóak. Míg a változás kétségtelenül orosz hatásra történik, az új szerkezeteket az udmurt nyelvtan részének kell tekinteni, nem pedig kódkeverésnek vagy tükörfordításnak. Ezt többféle bizonyíték is alátámasztja. I.) Van az udmurtban olyan vonatkozó mondatos szerkezet, ami az oroszban nem grammatikus: ez a posztnominalis, de nem véges és vonatkozó névmást tartalmazó vonatkozó mondat (2). Ezek nem lehetnek tükörfordítás eredményei.

- (2) So korkan ik ul-i, kytyn lu-ono mynym].
3SG ház.INESS ugyanaz él.3SG hol van-PRT 1SG.DAT
‘Ugyan abban a házban él, ahol nekem kell élnem.’ udmurt

- (3) *Saša otpravil pis'mo, [kotoroe včera napisannoe].
Sasha.NOM PRT.küld.PST.3SG levél.ACC amelyik.ACC tegnap PRT.ír.PASS.PST.PTC.NEU
‘Sasha elküldte a levelet, ami tegnap lett megírva.’ orosz

II.) Van olyan típusú orosz vonatkozó szerkezet, ami az udmurtban nem grammatikus: ez a posztnominális, nem véges, vonatkozó névmás nélküli vonatkozó mondat (4). A tükörfordítás elmélet nem tudja megmagyarázni, hogy az ilyen típusú mondatokat miért nem fordítják le szó szerint udmurtra a beszélők.

(4) Saša polučil pošylku, [otpravlennuju včera].
 Sasha.NOM kap.PST.3SG csomag.ACC.FEM PRT.küld.PASS.PST.PTC.ACC.FEM tegnap
 'Sasha megkapta a csomagot, amit tegnap küldtek.' orosz

(5) *Sasha korkan pes'atajen puktem] ky kar ule in'i
 Sasha.NOM ház.INESS nagyapa.INSTR épít.PRT két év él.PRS.3SG már
 'Sasha már két éve él a házban, amit a nagyapja épített.' udmurt

További érv a tükörfordítás ellen, hogy az orosz nem véges vonatkozó mondatokban a participium számban és esetben egyezik a vonatkozó mondat fejevel (3), míg ilyen egyezés az udmurt vonatkozó mondatokban nem található. Tükörfordítás esetén az egyeztető morfémák megjelenését várnánk az udmurt participiumon is. Azt mondhatjuk tehát, hogy orosz kontaktushatásra az udmurt nyelv nyelvtanában egy belső változás következett be.

Kiterjesztett CP réteg (kettős kötőszók): Rizzi elemzésében a topik és fókusz pozíciók valamint a kérdő operátorok a Fin és Force projekciók között, a kiterjesztett CP-ben foglalnak helyet. Azonban az udmurtban, akárcsak a magyarban (vö. É. Kiss 2002), a topikok, a fókuszált elemek, valamint a kérdőszók lejjebb találhatóak, a kiterjesztett IP zóna felső részében. Az ilyen elemek megjelenése a mondatban tehát nem feltételezi a kiterjesztett CP réteget a nyelvben. Elemzésünkben az udmurt nyelvben eredetileg egyetlen, nem kiterjesztett CP réteg található. Az udmurt-orosz kontaktus egyik szintaktikai jellegzetessége, hogy az udmurt nyelvben használatos orosz eredetű kötőszók egy tagmondaton belül jelennek meg udmurt megfelelőikkel (Tánczos 2013, 2014).

(6) Mon malpas'ko, shto ton bertod shuysa.
 1sg gondol.PRES.1SG hogy(o.) 2sg hazajön.FUT.2SG hogy
 'Azt gondolom, hogy haza fogsz jönni.' udmurt

Feltételezzük, hogy ebben a szerkezetben orosz hatásra megjelenik az udmurtban a kiterjesztett CP réteg. Az orosz kötőszó (*shto* 'hogy') pozíciója a Force fejen van, míg az eredeti kötőszó (*shuysa*) a Fin fejen helyezkedik el. A ForceP, követve az orosz szintaktikai szabályokat, fejkezdetű (Tánczos 2014): [ForceP [Force *shto* [... [FinP XP [Fin *shuysa*]]]]].

Kiterjesztett CP réteg (topikalizáció Fin fölé): Az osztott CP megjelenése felveti azt a kérdést, hogy a vonatkozó névmások a Force vagy a Fin specifikálójában vannak. Eligazítást adhatna a vonatkozó névmás és valamely mondatbevezető lineáris sorrendje, azonban az udmurt vonatkozó mondatokban nem lehet fonológiailag kitölteni sem a Force (*shto*) sem a Fin (*shuysa*) fejet. A topikok/a fókusz is jellemzően a Fin alatt foglalnak helyet, így a vonatkozó névmás és a topik/fókusz sorrendje sem használható tesztként. Bár adatközlőink elutasították a vonatkozó névmás előtt álló topikokat, az ilyen mondatokról azt állítják, hogy kötetlen beszélgetésben előfordulhatnak. Ebből arra következtetünk, hogy az udmurtban a vonatkozó névmások az FinP specifikálójában vannak, és a vonatkozó mondatokban a FinP fölé, a kiterjesztett CP-be, történő topikalizáció bizonyos beszélőknek lehetséges.